

**ΗΜΕΡΙΔΑ ΓΙΑ ΤΑ ΣΤΕΛΕΧΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
«ΤΟ ΝΕΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ Η ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ»
Αθήνα - Σάββατο, 17 Σεπτεμβρίου 2011**

*Βασιλική Δενδρινού, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών
Εμπειρογνώμων για την εκπόνηση του Εθνικού Σχολικού Προγράμματος Σπουδών &
Επιστημονική Υπεύθυνη για το Ενιαίο Πρόγραμμα Σπουδών των Ξένων Γλωσσών*

ΤΑ ΝΕΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ

Στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία του κλάδου των Εκπαιδευτικών Σπουδών που ασχολείται με το σχεδιασμό των προγραμμάτων στη σχολική εκπαίδευση γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ των όρων *σχολικό πρόγραμμα σπουδών*, *πρόγραμμα σπουδών γνωστικού πεδίου* και *αναλυτικό πρόγραμμα μαθήματος*. Όμως, ακόμη και οι εκπαιδευτικοί συχνά χρησιμοποιούμε όλους αυτούς τους όρους εναλλακτικά, μολονότι όλοι γνωρίζουμε πως διαφορετικές ονομασίες παραπέμπουν σε διαφορετικά πράγματα. Έτσι και στην προκειμένη περίπτωση η λεκτική διάκριση δεν είναι κενή περιεχομένου. Μάλιστα, η διαφορά των όρων αυτών έχει επιστημολογικές και πολιτικές διαστάσεις. Το ίδιο και η επιλογή σχεδιασμού του ενός ή του άλλου προγράμματος, σε συνάρτηση με το ποιός δικαιούται να σχεδιάσει π.χ. ένα πρόγραμμα σπουδών ή ένα σχολικό πρόγραμμα, με το αν το πρόγραμμα που θα σχεδιάσει θα έχει τοπική ή εθνική εμβέλεια (ή ακόμη και υπερεθνική), κ.ά. Οι αποφάσεις αυτές έχουν βεβαίως και σημαντικές επιπτώσεις στο είδος και στις πρακτικές εκπαίδευσης που προσφέρονται εθνικά ή τοπικά.

Μέχρι σήμερα, στον τόπο μας δεν είχε γίνει συντεταγμένη προσπάθεια εκπόνησης ενός ενιαίου *εθνικού προγράμματος σπουδών*, όπως έχουν πολλές Ευρωπαϊκές χώρες (αν και, ως σημειωθεί, αυτό από μόνο του δεν είναι δείκτης ποιότητας της εκπαίδευσης που προσφέρεται). Δεν είχε συγκροτηθεί μια ομάδα ειδικών που να έχει την αρμοδιότητα και την *υποχρέωση* να συμφωνήσει εξ αρχής όχι μόνο ποια θα είναι τα γνωστικά πεδία που θα περιλαμβάνει το σχολικό πρόγραμμα σπουδών, τον τρόπο και το χρονικό πλαίσιο οργάνωσης αυτών των πεδίων αλλά και ποιό είναι οι γενικότεροι σκοποί και αξίες που θέλουμε εμείς οι Έλληνες να εξυπηρετεί η σχολική εκπαίδευση στη χώρα μας· σκοποί που να επιδιώκονται και αξίες που να χτίζονται μ' έναν ενιαίο και συστηματικό τρόπο από το νηπιαγωγείο μέχρι και το λύκειο, αρθρωμένοι με τρόπο ώστε να είναι εφικτή η αξιόπιστη και έγκυρη μέτρησή τους.

Βεβαίως, οι επιλογές που μόλις ανέφερα είναι βαθύτατα πολιτικές και γι' αυτό ακριβώς λέμε πως τα προγράμματα σπουδών μοιραία είναι προϊόντα κάποιου είδους ιδεολογικής ζύμωσης.

Ειδικότερα, το σχολικό πρόγραμμα συνεπάγεται επιλογές σχετικές με την κατηγορία γνώσης που οφείλει ή που δεν του επιτρέπεται να αποκτήσει κάποιος στο σχολείο. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα θα ήταν μάλλον αδιανόητο να ενταχθεί στο πρόγραμμα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ένα ετήσιο ή εξαμηνιαίο μάθημα

οδήγησης. Σχολικά προγράμματα στις ΗΠΑ, σε Βορειο-ευρωπαϊκές και άλλες χώρες που η οδική ασφάλεια και η συμπεριφορά του οδηγού είναι ιδιαίτερα σημαντικά, το μάθημα οδήγησης περιλαμβάνεται στο σχολικό πρόγραμμα ως μάθημα επιλογής.

Επίσης το σχολικό πρόγραμμα συνεπάγεται επιλογές σχετικές με το αν τα ζητήματα με τις οποία θα ασχοληθεί ο εκπαιδευτικός στο μάθημά του είναι προαποφασισμένα κεντρικά ή έχει την ελευθερία ο εκπαιδευτικός να επιλέξει μόνος του. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, ορισμένοι εκπαιδευτικοί ασχολήθηκαν στις τάξεις τους πριν μερικά χρόνια με τα υπέρ και τα κατά της εμπλοκής των ΗΠΑ στον πόλεμο του Ιράκ και τα σχέδια μαθημάτων τους είναι αναρτημένα στο διαδίκτυο (πρβλ.). Θα ήταν δύσκολο να φανταστούμε στο δικό μας τόπο και σε πολλές άλλες χώρες να αποφασίζει μόνος του ο εκπαιδευτικός με τι ζητήματα θα ασχοληθεί στο μάθημα π.χ. της Ιστορίας, των Θρησκευτικών, της Φυσικής.

Η βαθειά πολιτική απόφαση να μελετηθεί το σχολικό πρόγραμμα στο σύνολό του και τα προγράμματα σπουδών των επιμέρους μαθημάτων να σχεδιαστούν με ενιαίο και συντεταγμένο τρόπο θεωρήθηκε αναγκαία από την ηγεσία του ΥΠΔΒΜΘ που προφανώς αναγνωρίζει πως, στην ουσία, τα προγράμματα σπουδών διαμορφώνουν την ταυτότητα των πολιτών του μέλλοντος, σύμφωνα με τις κοινωνικές επιταγές και τα κυρίαρχα κοινωνικά ρεύματα.

Στην πρώτη φάση του έργου, για την εκπόνηση του Εθνικού Σχολικού Προγράμματος Σπουδών (ΕΣΠΣ) εργαστήκαμε μια ομάδα 11 εμπειρογνομόνων που το ολοκλήρωσε σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Ήταν φυσικά ένα εξαιρετικά πολύπλοκο έργο αφού έπρεπε να συμφωνήσουμε και να προσδιορίσουμε όλα αυτά που ανέφερα νωρίτερα λαμβάνοντας υπόψη, τις βασικές κοινωνικο-πολιτισμικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί τα τελευταία 20 χρόνια:

- Αλλαγές στη μορφή της οικονομίας που σχετίζονται με τα αποτελέσματα της «παγκοσμιοποίησης» του (οικονομικού) κεφαλαίου. Ως αποτέλεσμα των αλλαγών αυτών, οι συνθήκες εργασίας ομογενοποιούνται παγκοσμίως και οι άνθρωποι αναζητούν εργασία σε παγκοσμιοποιημένα περιβάλλοντα (πχ. πολυεθνικές εταιρείες), ενώ είναι συχνή πλέον η «εισαγωγή» και «εξαγωγή» θέσεων εργασίας από τον έναν τόπο στον άλλο. Ακολουθώντας τις τάσεις αυτές, τα προγράμματα σπουδών οφείλουν να έχουν παγκόσμιο προσανατολισμό, τόσο για τις «ανώτερες» βαθμίδες εργασίας όσο και για τις κατώτερες. Το περιεχόμενο και ο τρόπος διδασκαλίας πρέπει να εκλάβουν πλέον ολόκληρη την υφήλιο και όχι απλά τον εθνικό χώρο ως κύρια αναφορά τους για τη σχολική εκπαίδευση ώστε να παρέχει γνώσεις και δεξιότητες οι οποίες επιτρέπουν στους μαθητές να ενεργήσουν σε διάφορα μέρη του κόσμου.
- Αλλαγές στους τρόπους μεταφοράς των πληροφοριών, των ανθρώπων και των ανθρώπινων αγαθών που έχει ως συνέπεια τη «διεθνοποίησή» τους. Η διεθνοποίηση της επικοινωνίας δημιουργεί συνθήκες κατάργησης των ορίων

που υπάρχουν στους ποικίλους κοινωνικούς τομείς και διαφοροποίησης της πολιτισμικής σύστασης των σύγχρονων κοινωνιών. Οι νέα αυτή πραγματικότητα διαμορφώνει συνθήκες για τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τα όρια των νοηματοδοτήσεων και των επιστημών.

- Αλλαγές στην πολιτισμική σύνθεση των κοινωνιών που οδηγούν σε αυξανόμενη πολιτισμική ετερογένεια, μέσα και έξω από τα σύνορα της χώρας μας –αλλαγές οι οποίες, οδηγούν σε βαθείς μετασχηματισμούς του κοινωνικού και πολιτισμικού τοπίου.
- Αλλαγές στο τοπίο της επικοινωνίας, στα μέσα που είναι διαθέσιμα και στους τρόπους που χρησιμοποιούνται στους διάφορους τομείς της δημόσιας ζωής. Η αποφασιστική αυτή στροφή έχει σχέση και με την ανάπτυξη της ηλεκτρονικής τεχνολογίας, η οποία οδηγεί σε ριζική αναθεώρηση της γνώσης και του λόγου, παρέχοντας νέες δυνατότητες παραγωγής και διάδοσης των κειμένων. Επιτρέπει έτσι σε καθέναν που έχει πρόσβαση στην τεχνολογία να χρησιμοποιήσει τα όργανα και εργαλεία που αυτή του προσφέρει για να παράγει κείμενα με τα οποία μπορεί να απευθύνεται σε ένα ευρύτατο κοινό. Επίσης, η ψηφιακή μορφή των παραγόμενων κειμένων και η χρήση των social media επιτρέπει τη διάδραση, με αποτέλεσμα μια θεμελιώδης μεταβολή στο τοπίο των δυνατοτήτων επικοινωνίας.
- Αλλαγές στην οργάνωση του εκπαιδευτικού χώρου και σε ζητήματα που προκύπτουν γύρω από θέματα όπως «το μέλλον του σχολείου», «η σχολική τάξη του μέλλοντος», κλπ. Οι συνέπειες αυτών των αλλαγών είναι ανυπολόγιστες για τα είδη της γνώσης και τον τρόπο σκέψης που καλλιεργούνται και προκρίνονται ως θεμελιώδεις.

Η ποιότητα των αποφάσεων που πήραμε λαμβάνοντας υπόψη τους παραπάνω κοινωνικοπολιτισμικούς παράγοντες είναι δύσκολο, έως αδύνατο, να αξιολογηθεί ποσοτικά και η ποιοτική ανάλυση απαιτεί χρόνο και συστηματική έρευνα. Η συνεκτικότητα όμως του ενιαίου ΕΣΠΣ (σε συσχέτισμό με τις επιδιώξεις και τους πρακτικούς παράγοντες που προκύπτουν καθώς αυτό εφαρμόζεται με ένα δεδομένο δυναμικό, ένα «κλειστό» σχολικό σύστημα και καθόλου ιδανικές οικονομικές συνθήκες) θα αποτελέσει, ελπίζω, ένα από τα κριτήρια εσωτερικής και εξωτερικής αξιολόγησης του ΕΣΠΣ.

Φυσικά, δεν υπάρχει ένας ενιαίος και κοινός τρόπος για να αρθρώσει κάποιος ή κάποιοι τους στόχους των Προγραμμάτων Σπουδών. Ωστόσο, και εδώ σημειώνονται τάσεις που σχετίζονται με κοινωνικο-οικονομικούς στόχους και θεωρίες εκπαίδευσης.

Στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια βλέπουμε μια στροφή που έχει σημειωθεί στο σχεδιασμό των προγραμμάτων σπουδών. Μέχρι πριν λίγα χρόνια μιλούσαμε σχεδόν αποκλειστικά για Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) των μαθημάτων του σχολείου (ιδίως της Β/θμιας εκπαίδευσης), π.χ. των μαθηματικών, της γαλλικής γλώσσας, της γεωγραφίας, κτλ., και όχι ενός πεδίου, όπως πχ. των

κοινωνικών επιστημών, των ξένων γλωσσών, των επιστημών του ανθρώπου. Αναφερόμαστε δε σε Α.Π.Σ. τύπου *syllabus* (για να χρησιμοποιήσω τον λατινικό όρο που βλέπουμε στη διεθνή βιβλιογραφία), τα οποία χαρακτηριστικά περιλαμβάνουν τους γενικούς σκοπούς ή στόχους του μαθήματος και τη διδακτέα ύλη με τη μορφή καταλόγου ή κατάστασης. Τα Α.Π.Σ. κατασκευάζονταν από κάποιους «ειδικούς» και δεν αποτελούσαν χρήσιμα εργαλεία για τον εκπαιδευτικό –μάλλον εκ προθέσεως. Η βασική τους λειτουργία του ήταν να ορίσουν την «νόμιμη» γνώση του γνωστικού αντικείμενου, η οποία θα περιλαμβάνονταν σε διδακτικά εγχειρίδια, ρόλος των οποίων ήταν και εξακολουθεί να είναι η παρουσίαση της γνώσης αυτής (δηλ. της διδακτέας ύλης) με τη μορφή διδακτικών ενοτήτων που έχουν εσωτερική άρθρωση και γραμμική αλληλουχία.

Τα τελευταία χρόνια έχουμε δει την τάση για την εκπόνηση Πλαισίων Προγραμμάτων Σπουδών (ο διεθνής όρος είναι και πάλι μια Λατινική λέξη – curriculum, curricula στον πληθυντικό), τα οποία διαφέρουν από τα Α.Π.Σ. στο βαθμό που δεν καταγράφουν απλά τους γενικούς στόχους και την διδακτέα «ύλη», αλλά εξειδικεύουν τους επιδιωκόμενους εκπαιδευτικούς στόχους ή στόχους επίτευξης με τη μορφή ικανοτήτων ή συμπεριφορών.

Η παράδοση αυτή ξεκινά με τον Αμερικανό Tyler τη δεκαετία του '50, ο οποίος καταγράφει τις διαδικασίες ορισμού και άρθρωσης των στόχων των Π.Σ. Ακόμη και σήμερα συνεχίζει να είναι ισχυρή η τάση των στοχοκεντρικών προγραμμάτων αφού στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνικο-πολιτικής σκηνής απαιτείται μια εκπαίδευση η οποία να βασίζεται όλο και περισσότερο σε μετρήσιμα κριτήρια. Βεβαίως υπάρχουν διαφορές στον τρόπο που λεκτικοποιούνται οι στόχοι επίτευξης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αφού υπάρχουν βασικές ιδεολογικές διαφορές μεταξύ Π.Σ., εκ των οποίων άλλα επικεντρώνονται στο μαθητή, άλλα στις ανάγκες και τις επιταγές της κοινωνίας (και όχι των μαθητών ως ατόμων ή ως κοινωνικών ομάδων) και άλλα στην αλλαγή του κοινωνικού συστήματος.

Υπάρχουν επίσης διαφορετικά μοντέλα ως προς την άρθρωση και τη διατύπωση των ειδικών εκπαιδευτικών στόχων. Γνωστά, για παράδειγμα, είναι τα μοντέλα που απαιτούν προσδιορισμό: των συμπεριφορών που περιμένουμε να αναπτύξει ο μαθητής, των συνθηκών κάτω από τις οποίες θα συμπεριφερθεί με τον αναμενόμενο τρόπο, και των κριτηρίων που κάνουν τη συμπεριφορά αποδεκτή, δηλαδή των κριτηρίων βάσει των οποίων αξιολογείται η επίτευξη του στόχου. Πιο σύνθετα μοντέλα είναι λιγότερο γνωστά αλλά έχουν χρησιμοποιηθεί για την ανάπτυξη Π.Σ. κυρίως στην Ευρώπη, όπως π.χ. τα Π.Σ. που περιλαμβάνουν στοιχεία τα οποία προσδιορίζουν από κοινού έναν ειδικό στόχο μιας εκ των τεσσάρων ομάδων που ακολουθούν:

- 1) στοιχεία που ορίζουν την «πράξη» που αναμένουμε να μάθει να κάνει ο μαθητής
- 2) στοιχεία που αποτελούν κριτήρια ποιότητας του προϊόντος-πράξης
- 3) στοιχεία που σχετίζονται με το βαθμό αφομοίωσης της νέας γνώσης

- 4) στοιχεία που σχετίζονται με τα επίπεδα επιτυχίας ώστε να θεωρήσουμε ότι ο στόχος επιτεύχθηκε.

Όλα αυτά και άλλα μοντέλα προσδιορίζουν το πώς πρέπει, κατά την άποψη «ειδικών», να διατυπώνονται οι στόχοι. Ωστόσο, οι πιο πρόσφατες προσπάθειες αφορούν τον καθορισμό στόχων, με τη μορφή παρατηρήσιμης συμπεριφοράς ή προσδοκώμενων αποτελεσμάτων που καταγράφονται ως *ενέργειες* ή *δράσεις*, με συνακόλουθη διεπιστημονική έρευνα που έχει ως επίκεντρο τις γνωσιακές λειτουργίες και κοινωνικές πρακτικές που θα πρέπει να αναπτύξουν οι μαθητές για να επιτύχουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα σε διάφορα στάδια της εκπαίδευσής τους.

Στοχοκεντρικά είναι και τα νέα προγράμματα σπουδών, τα οποία εκπόνησαν οι ομάδες «εμπειρογνωμόνων» του κάθε πεδίου, αποτελούμενες από εξειδικευμένα μέλη ΔΕΠ, Σχολικούς Συμβούλους, εκπαιδευτικούς με αυξημένα προσόντα και εμπειρία, καθώς και από ερευνητές. Για την ολοκλήρωσή τους στην παρούσα πιλοτική μορφή έγιναν προσπάθειες για την ενιαία άρθρωσή τους, με κοινές διαδικασίες ορισμού και λεκτικοποίησης των στόχων. Ωστόσο, μια πραγματικά ενιαία συγκρότηση των προγραμμάτων σπουδών δεν μπορεί παρά να γίνει σε βάθος χρόνου και μέσα από έρευνα με κοινό λόγο και κοινές επιδιώξεις που αφορούν τη διαδικασία και τα αποτελέσματα της μάθησης –σε συνάρτηση αλλά και ανεξάρτητα από την επίσημη διδασκαλία. Στο βαθμό που δεν υπάρχουν ερευνητικά αποτελέσματα προτυποποιημένα κριτήρια για κάθε γνωστικό πεδίο, οι προδιαγραφές του τί πρέπει να μάθουν οι μαθητές και πότε γίνονται με σχετική αυθαιρεσία. Στην πραγματικότητα, θα έπρεπε να είναι αποτέλεσμα έρευνας σχετικά με το *τι μπορεί να μάθει κάποιος, πότε και κάτω από ποιες συνθήκες*.

Είναι ωστόσο σημαντικό ότι τα νέα προγράμματα διαφέρουν από τα προηγούμενα στο βαθμό που έκανε την επιλογή η Πολιτεία και θα επιδιωχτεί στο «Νέο Σχολείο» να έχει ο εκπαιδευτικός περιθώρια πρωτοβουλίας και δικαίωμα προσαρμογής των στόχων στις ειδικές συνθήκες της τάξης. Δηλαδή, τα προγράμματα που θα δοκιμαστούν είναι πιο «ανοικτά» από τα υπάρχοντα και μπορούν να έχουν σημαντικές προεκτάσεις και συνέπειες στην εκπαιδευτική πράξη, στις πρακτικές που επιδιώκεται να υιοθετήσει ο εκπαιδευτικός και στα υλικά που θα χρησιμοποιήσει ο ίδιος και οι μαθητές του. Το πόσο θα μπορούν σταδιακά να λειτουργήσουν ως πραγματικά ανοικτά προγράμματα εξαρτάται από κάποιες νομοθετικές ρυθμίσεις που θα χρειαστεί να προτείνουμε όλοι οι εμπλεκόμενοι στο μέλλον ώστε να επιτρέπεται μια κάποια αποκέντρωση του εκπαιδευτικού μας συστήματος. Εξαρτάται επίσης από το πόσο καλά θα προετοιμαστούν οι εκπαιδευτικοί και σε ποιο βαθμό θα αγκαλιάσουν την εκπαιδευτική ελευθερία που τους δίνεται με τα νέα προγράμματα καθώς επίσης με το αν θα βοηθήσετε στην εφαρμογή τους εσείς τα στελέχη εκπαίδευσης έχοντας την υποστήριξη της πολιτείας.

Το ήθος και οι πρακτικές που έχουν αναπτύξει οι εκπαιδευτικοί που δίδασκαν όχι από το βιβλίο αλλά κυριολεκτικά το βιβλίο, βοηθώντας τους μαθητές τους να «σταμπιλάρουν» την πληροφορία που πρέπει να απομνημονεύσουν, πρέπει να αλλάξουν. Για να γίνει αυτό, δεν αρκεί ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού που για ορισμένα γνωστικά πεδία ήδη δημοσιοποιήθηκε και για άλλα θα δημοσιοποιηθεί σύντομα. Οι Οδηγοί δίνουν οδηγίες για το σχεδιασμό του προγράμματος της τάξης με γνώμονα τους μαθητές, παραδείγματα εκπαιδευτικών πρακτικών κατάλληλων για το γνωστικό πεδίο, προτάσεις για διαφοροποιημένη μάθηση μέσα και έξω από τη σχολική τάξη, για αξιολόγηση της επίδοσης, κτλ. Αλλά οι οδηγίες και τα παραδείγματα δεν αντικαθιστούν τη σχετική βιωματική επιμόρφωση, την ελεγχόμενη αυτομόρφωση και την αλληλοεπιμόρφωση την οποία θα πρέπει εσείς να ενθαρρύνετε.

Για την πορεία των όποιων, μεγάλων και μικρών, διαφοροποιήσεων των σχολικών πρακτικών θα πρέπει να ενημερωνόμαστε οι ομάδες των γνωστικών πεδίων ώστε να παρακολουθούμε την πορεία της εφαρμογής και τα αποτελέσματα να λειτουργούν αμφίδρομα –για την αναμόρφωση σημείων στα προγράμματα που δεν είναι ίσως λειτουργικά και για την παροχή βοηθημάτων και υπηρεσιών στους εκπαιδευτικούς και τα σχολεία. Για την παρακολούθηση της εφαρμογής έχουμε απόλυτη ανάγκη τη βοήθεια των Διευθυντών των σχολικών μονάδων και τόσο εμείς όσο και οι εκπαιδευτικοί έχουμε πολύ μεγάλη ανάγκη την υποστήριξη όλων των διοικητικών στελεχών εκπαίδευσης, των κατά τύπους παιδαγωγικών καθοδηγητών και των σχολικών συμβούλων με τρόπους για τους οποίους συνεχώς θα ενημερώνεστε.